

طراحی آموزشی و تفکر امکان‌گرا انگیزه‌تعالی و ساختن از حداقل‌ها

اشاره

هنگامی که از طراحی آموزشی سخن به میان می‌آید، نادیده انگاشتن تفکر و نقش آن در طراحی مؤثر آموزشی غیرممکن و دور از منطق است. به دیگر معنا، طراحی آموزشی با هدف یادگیری، راهی جز پرداختن به تفکر و شیوه‌های آن ندارد. همان‌طور که در پژوهش و مطالعه‌های گوناگون به بررسی سبک تفکر و پیشرفت تحصیلی و عمق یادگیری پرداخته شده و در آن‌ها ارتباط مستقیم رابطه تفکر و یادگیری مورد تأکید و تأیید قرار گرفته است. در چنین شرایطی، این پرسش مطرح است که آیا می‌توان از معلمانی که با سبک‌های تفکر آشنایی ندارند یا برای طراحی آموزشی از مرتبط‌ترین و اثربخش‌ترین سبک تفکر بهره نمی‌گیرند، انتظار داشت زمینه‌ساز تفکر دانش‌آموزان باشند؟ آیا آن دسته از معلمان که با تسلیم شرایط موجود خود در زمان نبود دسترسی احتمالی به برخی تجهیزات و منابع و یا رویارویی با دیگر محدودیت‌ها، تنها راه پیش‌رویشان شکایت و یا ناامیدی، ناکارآمدی و یا ناکامی است، موافق و متناسب با نوعی از تفکر اثرگذار رفتار می‌کنند و در این موقعیت آیا امکان اقدامات مؤثر آموزشی و تربیتی فراهم است؟ پاسخ به این پرسش‌ها و نیز بررسی نوعی از تفکر که به خلق موقعیت‌های آموزشی و تربیتی اثربخش منجر می‌شود، محور نوشته پیش‌رو را تشکیل می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: طراحی آموزشی، تفکر، تفکر امکان‌گرا، تفکر مثبت، انگیزه‌تعالی

تفکر در معنا

واژه تفکر ما را به یاد افرادی می‌اندازد که زندگی متفکرانه‌ای داشته‌اند و ممکن است این اندیشه ایجاد شود که زندگی این افراد موجب شده آن‌ها بیشتر بیندیشند و در واقع متفکر بودن آن‌ها زاییده شرایط

زندگی بوده و برای آن‌ها امری اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌شده است. حتی اگر چنین تحلیل نه چندان درستی در ذهن شکل بگیرد، در این صورت چنین پرسشی مطرح می‌شود که آیا زندگی حرفه‌ای معلمان بیش از بسیاری حرفه‌های دیگر نیازمند و ضرورت‌ساز تفکر نیست؟ نگاهی بر مفهوم تفکر، ضرورت پرورش آن را بیشتر نمایان می‌سازد. در این باره تعریف‌های گوناگونی ارائه شده‌اند که از دیرباز نقطه مشترکی بین آن‌ها قابل بازیابی است. برای مثال، جان دیویی در کتاب «چگونه فکر می‌کنیم» می‌گوید، عملی که در آن، موقعیت موجود موجب تأیید یا تولید واقعیت‌های دیگر می‌شود یا روشی که در آن باورهای آینده بر اساس باورهای گذشته پایه‌گذاری می‌گردد، تفکر است (به نقل از شعبانی، ۱۳۸۲: ۴۴). شریعتمداری نیز در کتاب روان‌شناسی تربیتی خود تفکر را جریانی تعریف می‌کند که در آن فرد می‌کوشد مشکلی را که با آن رو به رو شده است مشخص سازد و با استفاده از تجربیات قبلی خویش به حل آن اقدام نماید (شریعتمداری، ۱۳۸۲: ۳۷۹).

در این دو تعریف از تفکر، بر اقدام برای تولید یا حل مسئله تأکید می‌شود. بر این اساس، یکی از عناصر تفکر به تغییر و بهسازی در آینده مربوط می‌شود. این عناصر وابسته به تفکر با حرفه‌مندی معلمان ارتباط روشنی دارند. همچنان که در مبانی انسان‌شناختی سند برنامه درسی ملی نیز آمده است، تفکر و تعقل، ایمان و باور، علم و معرفت و اخلاق و عمل مداوم عناصر اصلی شکل‌دهی و ارتقای هویت انسان هستند. همین عناصر در الگوی هدف‌گذاری این سند تعیین‌کننده‌اند.

در طراحی آموزشی پرورش و توجه به اندیشه‌ورزی و پرسشگری دانش‌آموزان مقصود است، اما ارتباط میان شیوه تفکر معلم با هدایتگری او در محیط آموزشی انکارناپذیر است. بر همین اساس، توجه به سبک تفکر و تلاش برای انتخاب شیوه‌های مؤثر تفکر در کسب موفقیت می‌تواند در حرفه‌مندی معلمان تأثیرگذار باشد. در ادامه، برای واضح شدن ارتباط میان هر نوع تفکر و اقدامات وابسته به آن در محیط مدرسه، به مثال‌هایی از دبستان دولتی پسرانه «امیرالمومنین (ع)» ۹۵ دستگاه و دبستان دخترانه «حدیث» در شهرستان میناب از استان هرمزگان اشاره شده است. این دو دبستان به صورت دو نوبته چرخشی در یک ساختمان واقع هستند. تعامل و تلاش دو مدیر^۱ برای بهره‌گیری از سبک‌های تفکر مبتنی بر تعالی و هماهنگی با یکدیگر در استفاده از منابع مشترک که ممکن است در برخی مراکز آموزشی محل اختلافات و مانع حصول موفقیت باشد، اولین نکته قابل تأمل است. سایر مثال‌ها در میان مطالب اشاره شده‌اند.

یک تجربه.....

از جمله ابتدایی ترین فعالیت دبستان مشترک امیرالمومنین(ع) و حدیث، طراحی چشم انداز چهار ساله بود. این چشم انداز، فارغ از تمام محدودیت های موجود که در اولین روزهای تحویل مدرسه به چشم می خورد، طراحی شد. کسب رتبه های علمی، ورزشی و فرهنگی دانش آموزان و معلمان در سطح منطقه، استان و کشور از جمله مواردی است که تا چهار سال آینده مورد انتظار آن هاست.

تعیین چشم انداز مدرسه از جمله اقدامات مبتنی بر تفکر مثبت است و مشابه آن می تواند برای هر معلم در کلاس درس رخ دهد که برای رسیدن به نقطه معینی در طول یک سال تحصیلی چشم اندازی را رسم و طراحی می کند و در کنار فعالیت های معمول آموزشی و تربیتی به آن توجه دارد.

تفکر امکان گرا

تفکر امکان گرا شیوه ای از تفکر است که بر مثبت اندیشی مبتنی است و در آن از عبارات غیر ممکن و ناتوانی ها در شرایط اندک و به شکل بسیار محتاطانه ای استفاده می شود. با تکیه بر این نوع اندیشه، در بدترین شرایط نیز نقاط مثبتی قابل یافتن هستند که می توانند به خلق ایده های تازه ای کمک کنند.

افراد با تفکر امکان گرا پیشرفت را مستلزم تغییر و به چالش کشیدن وضعیت موجود می دانند. به همین دلیل، به وضع موجود دل نبسته و ضمن نبرد با آن کیفیت زندگی را ارتقا می دهند و عبارت «چرا نه» را از ذهن خود دور نمی کنند. در چنین شرایطی، کارهای دیگران نیز برای آن ها پیام ها و ایده های کارامدی به همراه دارد. ایمان به اینکه در هر شرایطی راه حلی وجود دارد، امکان ایجاد ارتباط بین فعالیت های اکنون و فرصت های آینده را تقویت می کند.

با کمک
تفکر امکان گرا
هر اقدامی می تواند
منجر به
از میان برداشتن
موانعی شود
که ابتدا
غیر ممکن
به نظر می رسد

قلب بهینه‌سازی در تفکر امکان‌گرا

۱. تفکر امکان‌گرا با به چالش کشیدن وضع موجود و تلاش برای تغییر، افزایش و تقویت توانایی‌های فرد را در پی دارد.

یک تجربه

هنگامی که ساختمان مدرسه را تحویل گرفتیم، بیشتر شبیه محیطی متروکه و انباری از وسایل دور ریختنی بود. مشاهده این وضعیت به عنوان تهدیدی که باید به فرصت تبدیل می‌شد، ما را بر آن داشت تا با کمک خرد جمعی، برای بهره‌گیری بیشتر از شرایط به طراحی و تولید پردازیم. به این ترتیب، کارگاه‌های ساخت و بازیافت راه‌اندازی شدند.

یکی از محیط‌هایی که به نسبت سایر فضاها به تعمیر و توجه چندانی نیاز نداشت، حیاط مدرسه بود. اما این موجب نشد که از آن غافل شویم. با اندیشه بهره‌گیری بهینه‌تر از آن، با کمک دانش‌آموزان، به نقاشی کف حیاط مدرسه و تبدیل آن به حیاطی پویا اقدام کردیم.

تلاش برای جهت‌دهی
گفتگوی ذهنی
به سوی مثبت‌گرایی
موجب می‌شود تا
افق تازه و گسترده‌ای
برای اقدامات
تعالی‌گرایانه
در ذهن فرد
ایجاد شود

۲. همراه با آغاز بهره‌گیری از تفکر امکان‌گرا فرصت‌ها و انسان‌ها به سوی شما کشانده می‌شوند.

یک تجربه

با شروع اقداماتی که برای ایجاد موقعیت‌های یادگیری بیشتر در مدرسه داشتیم، توجه مراکز محلی و مسئولان به مدرسه افزایش پیدا کرد. همین امر موجب شد علاوه بر دریافت برخی همکاری‌های اداری و عملی، دلگرمی و تشویق اطرافیان انگیزه بخش ادامه تلاش برای بهینه‌سازی شرایط موجود شود.

۳. تفکر امکان‌گرا موجب اندیشیدن به رویاهای بزرگ می‌شود.

یک تجربه

ایده ایجاد پژوهشکده دانش‌آموزی از جمله آرزوهای بزرگی بود که شاید برای مدرسه ما چندان قابل دسترس و ممکن به نظر نمی‌آمد. اما طرح پرسش «چرا نه» موجب شد جوانب را بررسی کنیم و با توجه به تمامی فایده‌ها و تأثیرات خوب این اقدام برای دانش‌آموزان خود به این نتیجه برسیم که این کار هم مانند دیگر فعالیت‌هایی که پشت سر گذاشتیم، انجام شدنی خواهد بود. با این اندیشه، سرانجام پژوهشکده دانش‌آموزی را با نام همکار فرهنگی زنده یاد «مجتبی طاطی» در مدرسه راه‌اندازی کردیم. با کمک و همکاری اطرافیان، دانش‌آموزان، والدین و مسئولان آموزش و پرورش هم توانستیم آزمایشگاه، کتابخانه و سایت فناوری را در آن برپا کنیم تا امکان دسترسی ساده‌تری به منابع مختلف برای دانش‌آموزان فراهم شود و بتوانند به بررسی سؤالات پژوهشی خود اقدام کنند. ممکن است تجهیزات و امکانات موجود چندان کافی و به روز به نظر نرسند، اما اندیشه‌مبنایی افتتاح پژوهشکده دانش‌آموزی زمینه تحقق آرزویی بزرگ را برای موقعیت‌آفرینی یادگیری دانش‌آموزان فراهم کرد.

گوشه‌ای از فضاهای یادگیری مدرسه بعد از انجام تغییرات

نمای کلی مدرسه قبل از تغییرات

۴. تفکر امکان‌گرا زمینه حرکت و گذر از یک سطح معمول و متوسط را فراهم می‌کند.

یک تجربه

تبدیل انباری مدرسه به کتابخانه کار ساده‌ای نبود، اما تصور نداشتن کتابخانه در مدرسه رنج‌آور بود. به همین دلیل، تلاش برای ایجاد کتابخانه در فضای متروک انباری آغاز شد.

۵. تفکر امکان‌گرا انرژی و انگیزه تولید می‌کند.

یک تجربه

تماشای تلاش ما برای تبدیل مدرسه به جایی برای لذت بردن از یادگیری، به دانش‌آموزان هم منتقل می‌شد. آن‌ها بیشتر از گذشته از هر فرصتی برای مشارکت در یادگیری استفاده می‌کنند.

۶. تفکر امکان‌گرا شما را از تسلیم شدن باز می‌دارد.

یک تجربه

نگاهی به تصاویر مدرسه قبل و بعد از اقدامات لازم برای بهره‌وری و طراحی فضاهای آموزشی مدرسه نمایانگر و مؤید این نکته است که تنها اندیشیدن به آنچه به نظر دیگران ناممکن می‌رسد، می‌تواند انرژی لازم برای تغییر را تولید کند تا جایی که تسلیم محدودیت‌های موجود نشویم و به جای شکایت کردن یا ابراز ناراحتی از وضع موجود، به تدبیری برای تغییر بهینه و فرصت‌آفرینی بیندیشیم.

کوتاه سخن

هر روز از حرفه معلمی می‌تواند با چالش‌ها و محدودیت‌هایی همراه باشد که ممکن است در برخی شرایط حس ناکامی و ناامیدی به همراه داشته یا موجب کاهش انگیزه برای اقدامات سازنده و مؤثر باشد. در کنار تمام ضرورت‌های مورد نیاز برای ایجاد محیط و شرایط بهینه در مسیر یادگیری دانش‌آموزان که ممکن است علاوه بر معلم به دیگر نیروها نیز وابسته باشد، شیوه تفکر معلم در طراحی آموزشی و زمینه‌سازی بهره‌مندی از نقاط قوت در شرایط موجود، از ضرورت‌هایی است که می‌تواند به انگیزه بالاتر در تلاش و فراهم‌سازی موقعیت‌های یادگیری متنوع و غنی منجر شود و زمینه یادگیری‌های عمیق و ماندگار را فراهم سازد. به نظر می‌رسد، علاوه بر اینکه ارتباطی مستقیم میان پای‌بندی به سبک‌های تفکر مثبت و امکان‌گرا با سلامت روح و داشتن زندگی پر انرژی و پر تحرک وجود دارد، این قبیل از شیوه‌های تفکر می‌تواند به کسب موفقیت در آفرینش طرح‌های آموزشی پرتوانگیزه و اثربخش منجر شود.

* پی‌نوشت

۱. مدیر دبستان امیرالمؤمنین آقای منصور محسنی و مدیر دبستان حدیث خانم هاجر کریم‌آبادی هستند.

* منابع

۱. رابرت استرنبرگ، سبک‌های تفکر، ترجمه علاءالدین اعتماد اهری، علی‌اکبر خسروی، دادار، تهران، ۱۳۸۱.

۲. علی شریعتمداری، روانشناسی تربیتی، امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۲.

۳. حسن شعبانی، روش تدریس پیشرفته (آموزش مهارت‌ها و راهبردهای تفکر)، سمت، تهران، ۱۳۸۲.

4. Laura Goodrich. Seeing Red Cars: Driving Yourself, Your Team, and Your Organization to a Positive Future. Berrett-Koehler Publishers, 2011